

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ ПРОБЛЕМНОЇ ГРУПИ

КАФЕДРИ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У 2007 р. ТА МАТЕРІАЛАМИ НАУКОВОЇ СЕСІЇ

„НАУКА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ:

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ”

(20 грудня 2007 року)

МЕЛІТОПОЛЬ

2008

Збірка наукових праць викладачів та студентів проблемної групи кафедри фізичної географії за результатами науково-дослідної роботи у 2007 р. та матеріалами наукової сесії „Наука початку XXI століття: стан і перспективи розвитку” (20 грудня 2007 року). /Відп. ред. Даценко Л.М. – Мелітополь, 2008. – 84 с.

У збірці опубліковані результати досліджень викладачів, співробітників та студентів проблемної групи кафедри фізичної географії за темою наукового дослідження „Геолого-геоморфологічні процеси Північно-Західного Приазов'я та їх екологічні напрямки” за 2007 рік, які доповідались на науковій сесії викладачів та студентів МДПУ 20 грудня 2007 р.

Призначено для науковців, студентів, вчителів та всіх, хто цікавиться проблемами регіональних геолого-геоморфологічних досліджень.

Рекомендовано до друку на засіданні ради природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету (Протокол №5 від 24 січня 2008 року).

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

© Кафедра фізичної географії

© Даценко Л.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Бєлашков Р.І. ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ҐРУНТОВИХ КОМПЛЕКСІВ КСП «ВОСКРЕСЕНСЬКЕ» НОВОТРОЇЦЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	7
Бондарець Д.С. ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ АГРОЛАНДШАФТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	14
Вершинина Т.В. СУММАРНАЯ СОЛНЕЧНАЯ РАДІАЦІЯ И ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ СОЛНЕЧНОГО СІЯНИЯ КАК КЛИМАТООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР ДЖАНКОЙСКОГО РАЙОНА АР КРЫМ.....	18
Воровка В.П. ОБҐРУНТУВАННЯ КОРДОНІВ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я.....	22
Гришко С.В. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ҐРУНТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	27
Даценко Л.Н. СТРОЕНИЕ РАКОВИН ИСКОПАЕМЫХ ВИВИПАРУСОВ УКРАИНЫ.....	32
Карпа Т.В. РОЛЬ КАХОВСЬКОГО МАГІСТРАЛЬНОГО КАНАЛУ У СУЧАСНОМУ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОМУ ПОТЕНЦІАЛІ ХЕРСОНЩИНИ.....	35
Католик И.В. ЭРОДИРОВАННЫЕ ПОЧВЫ ТОКМАКСКОГО РАЙОНА: ЗАЩИТА И ПУТИ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ.....	40
Майборода Т.В. РОЛЬ АБРАЗИИ И ВЫНОСОВ РЕК В ФОРМИРОВАНИИ ОСАДОЧНОГО ЧЕХЛА АЗОВСКОГО МОРЯ	45
Манчук О.С. ГЕОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ТЕМРЮКСКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ ГРАНИТОВ.....	49
Непша О.В. ПОШИРЕННЯ ЕНДОГЕННИХ ТА ЕКЗОГЕННИХ ГЕОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ, ЩО ПРИУРОЧЕНІ ДО БЕРЕГОВИХ СХИЛІВ АЗОВСЬКОГО МОРЯ.....	52

Прохорова Л.А. ТЕХНОГЕНЕЗ ЯК ЧИННИК ЗАБРУДНЕННЯ УРБОЛАНДШАФТІВ.....	55
Стецишин М.М., Іванова В.М. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АЗОВСЬКОГО МОРЯ.....	61
Тарутина Ю.В., Старков П.А. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ СКЛОНОВ.....	65
Файзулаєва Е.С. БИОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК АСКАНІЯ-НОВА ЯК СКЛАДОВА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ...71	71
Черкасова Т.В. ГИДРОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕК СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИАЗОВЬЯ.....	74
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	79

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
2. Кулик П.Р. Внутрішні води Західного Приазов'я / Проблемы экологии и природопользования. Сборн. научн. трудов преподавателей и сотрудников естественно-географического факультета МГПИ. – Мелитополь, 1994. – С. 118-134.
3. Миллер М.Е. Речная сеть Северо-Западного Приазовья // Природное хозяйство и природа Северо-Запада Приазов'я. Известия Мелитопольского отдела ГО СССР. Вып. 2 (сборник статей). Л., 1972. – С. 29-34.
4. Муліка А.М. Геоморфологія басейну р. Молочної і Молочного лиману // Геологія та нафтогазоносність півдня України / Відп. ред. Д.Н. Коваленко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 106-120.
5. Геология Азовского моря / Отв. ред. Е.Ф. Шнюков. – К.: Наука, 1974. – 248 с.
6. Бассейн Северского Донца и реки Приазовья // Ресурсы поверхностных вод СССР. Том 6. Украина и Молдавия. Выпуск 3 / Под ред. М.С. Каганера. – Л.: Гидрометеорологическое изд-во, 1967. – 491 с.
7. Гаркуша Г.И. О геолого-геоморфологическом строении Северо-Западного Приазов'я // Природное хозяйство и природа Северо-Запада Приазов'я. Известия Мелитопольского отдела ГО СССР. Вып. 2 (сборник статей). Л., 1972. – С. 14-18.

*Гришко С.В.
магістр географії*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ҐРУНТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ґрунтовий покрив Запорізької області представлений такими зональними ґрунтами як чорноземи звичайні та південні, чорноземовидні супіщані й піщані, темно-каштанові й каштанові в комплексі з солончаками і солонцями, заплавні, еродовані, осолоділі.

Чорноземні ґрунти формувались переважно на пористому карбонатному лесі, лесовидних суглинках і на щільних карбонатних та безкарбонатних породах. У зв'язку з цим розрізняють чорноземи на лесах, лесовидних суглинках, глинах та щільних породах. Залежно від механічного складу материнських порід, який визначає ряд фізичних і хімічних властивостей чорноземів і нерідко є вирішальним у створенні ґрунту та гумусу, чорноземи

поділяють на глинисті, суглинисті (легкі, середні, важкі), супіщані і малогумусні, середньогумусні та тучні [2].

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах технічного прогресу значно зріс вплив на природне середовище, у тому числі на ґрунти. В Запорізькій області склався багатогалузевий народногосподарський комплекс, який включає в себе високорозвинену промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво та інші галузі господарства, продукти діяльності яких негативно впливають на якісні властивості ґрунтів.

Фізико-географічне положення Запорізької області та особливості її природо-ресурсного потенціалу зумовлюють провідну роль у формуванні земельного фонду. Проте, тривалий час розвиток землеробства в Запорізькій області відбувався екстенсивним шляхом, в наслідок чого розораність сільськогосподарських угідь досягла значних показників. Основними причинами зменшення площі продуктивних земель області є ерозія, вторинне засолення зрошуваних земель, затоплення і підтоплення навколо водоймищ, знищення рослинності, порушення ґрунтового покриву при добуванні корисних копалин, відведення земель під будівництво різноманітних об'єктів, забруднення ґрунтів шкідливими речовинами, виснаження на гумусні речовини, надмірне ущільнення.

Всі ці чинники свідчать про те, що існуючі зараз типи землекористування завдають значної шкоди ґрунтового покриву і природі в цілому. Людина втрачає продуктивні землі в результаті їх нераціонального використання. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства питання раціонального землекористування та охорони ґрунтів області стає все більш актуальним.

Ґрунти Запорізької області витримують дію несприятливих явищ як природного так і антропогенного характеру. До несприятливих природних явищ належать ерозійні процеси, які викликані дією води і вітру, суфозії, посухи та суховії, засолення ґрунтів. Якщо природні несприятливі явища здійснюють свій вплив посезонно, то людська діяльність може спричиняти

негативний вплив на ґрунти протягом цілого року. Так, наприклад, не достатньо ретельно продумані рекультиваційні та меліоративні заходи, можуть викликати погіршення природного стану ґрунтів та завдати великих матеріальних збитків.

Запорізька область знаходиться у степовій зоні, для якої характерний рівнинний рельєф з яружно-балочними формами та недостатньою кількістю лісових ресурсів, тому у зв'язку з цим спостерігаються *ерозійні процеси*, викликані дією вітру і води. В результаті водної ерозії змивається родючий шар ґрунту, а також крім руйнування ґрунтового покриву втрачаються і талі води, які вкрай необхідні в умовах посушливого клімату. Великої шкоди завдає берегова абразія, яка призводить до втрати цінних прибережних земель. Поширеними видами ерозії в прибережних смугах є: розмив, підмив і обвали берегів, зсуви, яружна ерозія тощо. Найбільш активні ерозійні процеси відбуваються вздовж узбережжя Азовського моря та берегами Дніпровського і Каховського водосховищ. Загальна довжина берегової лінії, що зазнає активного впливу ерозійних процесів, досягає 380 км. На решті водних об'єктів області ерозія берегової лінії спостерігається лише місцями і проходить менш активно [1]. Основними причинами, що зумовлюють розвиток ерозійних процесів в прибережних смугах, являються природні фактори: рельєф прилеглої місцевості, геологічна будова схилів, гідрогеологічні умови прибережної смуги, метеорологічні фактори (швидкість та переважаючий напрямок вітру, опади і т. п.). Антропогенний фактор також відіграє не останню роль в ерозійних процесах на прибережних смугах. Тому для території області характерними є *еродовані ґрунти*, які утворилися внаслідок площинної ерозії на схилах біля балок і річок.

На території області мають місце і *дефляційні процеси*. Головними причинами їх виникнення постають як природні передумови – велика швидкість вітру, сухість ґрунтів, легкість їх механічного складу, розораність сільськогосподарських суміжних територій, так і антропогенні – відсутність деревинно-чагарникової зеленої зони в межах населених пунктів та слабка

мережа вітрозахисних смуг у приміських територіях. В результаті дефляційних процесів вивірюється верхній родючий шар ґрунтів, знижуючи цим їх якісні характеристики.

Не менш значущою проблемою ґрунтів області є їх *засоленість*, яка в першу чергу генетично пов'язана з неглибоким заляганням надто мінералізованих ґрунтових вод та розташуванням ґрунтів поблизу берегів лиманів та Азовського моря, що являється причиною погіршення їх якісних властивостей. Територія області має від'ємний коефіцієнт зволоження, тому характерними є посухи, які викликали потребу у зрошуванні. Але надмірне зрошення може призвести до повторного засолення ґрунтів, що негативно впливає на їх стан.

Для території області характерними є *просадкові явища* та *зсуви*. Просідання ґрунтів частіше виникає штучно, наприклад, при надмірному зрошенні або в результаті прорахунків інженерно-будівельних робіт, а також може бути викликано геоморфологічними процесами та особливостями механічного складу ґрунтів. Зсуви виникають на схилах створених внаслідок розчленування поверхні геоморфологічними процесами. Важливими умовами розвитку зсувів на території області є наявність у складі схилів глинистих порід, здатних змінювати свої фізико-хімічні властивості під впливом зволоження чи вивірювання та при проведенні інженерно-будівельних робіт. Зсувні процеси призводять до утворення западин, тріщин, уступів, значно погіршуючи механічний склад ґрунтів. Зсувонебезпечні території займають порівняно незначні площі – 50,7 км², але щодо збитків, які завдаються, зсуви посідають одне з провідних місць. Найбільші площі зсувонебезпечних ділянок знаходяться у м. Запоріжжі – 2,788 км² [1].

Родючі ґрунти Запорізької області, які в основному представлені чорноземами, стали причиною для розвитку землеробства. Ґрунти у їх природному стані були змінені внаслідок господарської діяльності людини задовго до їх наукового дослідження. Сучасна розораність сільськогосподарських угідь становить 84% від всієї площі території області

[1]. Екстенсивний розвиток землеробства спричинив зниження родючості ґрунтів, навіть призвів до повного їх виснаження. Тому виникла потреба в застосуванні мінеральних добрив, пестицидів, гербіцидів та інших продуктів хімічної промисловості. При грамотному науково обґрунтованому і раціональному використанні добрив підвищується родючість ґрунту і урожайність сільськогосподарських культур без зниження якості продукції. Але безсистемне внесення хімічних добрив спричинює забруднення не тільки ґрунтів, а і підземних вод.

В силу своїх природних особливостей та господарської діяльності Запорізька область являється високоіндустріальним регіоном. Тому ґрунти витримують високе антропогенне навантаження. Негативно впливають на стан ґрунтів промислові підприємства та автотранспорт, які викидають в навколишнє середовище небезпечні хімічні сполуки. Ґрунти, вилучаючи гази-забруднювачі з атмосфери та розчинні хімічні сполуки з води, фактично являються регуляторами хімічного складу атмосфери і гідросфери. А так як ґрунти є найменш рухливим середовищем з усіх сфер, тому темпи їх самоочищення значно нижчі.

Таким чином, можна зробити висновок, що ґрунти Запорізької області представлені в основному чорноземами, які є достатньо родючими. Внаслідок чого триває їх активне використання і перетворення, що призвело до таких екологічно небезпечних явищ як ерозія, дефляція, суфозійні процеси, повторне засолення тощо. Тобто людина фактично являється прискорювачем та каталізатором природних несприятливих явищ для ґрунтів, а своєю господарською діяльністю порушує процеси ґрунтоутворення, зменшуючи цим темпи самоочищення ґрунтів. Тому на сучасному етапі постає питання раціонального землекористування та охорони ґрунтів.

Проаналізувавши екологічно несприятливі явища як природного так і антропогенного характеру для ґрунтів області, ми пропонуємо шляхи оптимізації їх екологічного стану, враховуючи фізико-географічне

положення, природнокліматичні умови регіону та рівень антропогенного навантаження. Тому, на сучасному етапі пріоритетними напрямками поліпшення екологічного стану ґрунтів області є:

- проведення меліоративних робіт на науковому обґрунтуванні з більш високими вимогами;
- здійснення рекультиваційних заходів з метою відновлення порушених ландшафтів в результаті гірничодобувних робіт;
- додержання суворого контролю під час відведення земель для народногосподарського використання;
- забезпечення систематичного контролю за шкідливими викидами підприємств та автотранспорту з накладанням штрафів;
- постійний моніторинг стану ґрунтів області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тюкова В.В., Крылов Н.В., Торбунова М.Д. Почвы и земельные ресурсы Запорожской области // Проблемы экологии и природопользования. – Мелитополь, 1994. – С. 97-111.
2. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.

Даценко Л.Н.

кандидат геолого-минералогических наук, доцент

СТРОЕНИЕ РАКОВИН ИСКОПАЕМЫХ ВИВИПАРУСОВ УКРАИНЫ

ВВЕДЕНИЕ

Данные о строении стенки раковины современных *Viviparus s. str.* находим в работе Е. Kessel [3], опубликовавшего в 1933 г. результаты исследований *Viviparus viviparus L.* и *V. Fasciatus Müll.* При двухсоткратном увеличении отчетливо видно микростроение стенки: тонкий конхиолиновый слой (в ископаемом состоянии не сохраняется) и фарфоровидный. Последний представлен двумя резко отличающимися слоями: внешним или наружным и внутренним, примерно одинаковой толщины. Наружный слой